

Panevėžio katedros kapitulos distinktorius

Dr. Rima VALINČIŪTĖ

Vytauto Didžiojo universiteto Menų institutas

Šiame straipsnyje nagrinėjamas iki šiol Lietuvoje mažai tyrinėtą faleristikos objektą – Panevėžio katedros kapitulos kanauninkų insignija – distinktorius.

Katedros kapitula (lot. *capitulum*) – tai tam tikras skaičius dvasininkų – prelatų ir kanauninkų, skiriamų prie svarbiausios vyskupijos bažnyčios – katedros. Ankstyvosios krikščionybės laikais kanauninkais buvo vadinami dvasininkai, gyvenę pagal kanonus – griežtai nustatytas taisykles. Nuo IV a. jie reziduodavo prie vyskupo katedros ir sudarė tiesioginę vyskupo tarybą. Šv. Augustinas dvasininkams prie Hiponos katedros suteikė vienuolinio gyvenimo formą – regulą, tačiau po jo mirties ši bendruomenė išnyko. Ją atgaivino Metzso vyskupas Chrodegangas (742–766). Ne visi kanauninkai buvo linkę į vienuolišką gyvenimą, todėl XI–XII a. jie suskilo į *canonici regulares* – regulinius kanauninkus, kurie laikėsi vienuoliško gyvenimo būdo ir ilgainiui sukūrė savo kongregacijas (Lietuvoje – Laterano ir Atgailos kanauninkai) ir *canonici saeculares* – pasaulietinius, kurie buvo skiriami prie katedrų ir kolegijų kapitulų¹.

Kapitulų vaidmuo istoriškai ne kartą keitėsi. XII–XIII a. šios kapitulos įgijo daugiau nepriklausomybės: turėjo savo statutą, teisinį savarankiškumą ir beneficijų – nepaveldimą žemės nuosavybę. Kapitulos prelatai, skirtingai nei kanauninkai, eidavo tam tikras garbingas pareigas: kapitulai vadovavo prepozitas arba dekanas, vėliau įsteigtos kitos prelatūros: arkidiakono, scholasto, kantorius, kustodo, rečiau – kanclerio. Kanauninkams galėjo būti skiriamos tam

¹ Lietuvos enciklopedija, t. 10, Boston, 1957, p. 426–428.

tikros pareigybės prie katedros (teologo, penitenciarijaus, kurato), nors papildomų privilegijų jos nesuteikdavo². Kapitulai buvo skirta atskira vieta katedros bažnyčioje – choro stalės. Jos tikrieji (gremialiniai) nariai turėjo balso teisę kapitulos susirinkimuose, taip pat privilegiją nešioti kanauninkų aprangą ir insignijas.

Pagrindinės kapitulos funkcijos buvo organizuoti katedroje vykstančias liturgines apeigas ir jose dalyvauti (*in choro* giedoti kanonines valandas, celebruoti konventualines mišias, patarnauti vyskupui, nuolat reziduoti prie katedros), taip pat atlikti tiesioginių vyskupo patarėjų vaidmenį, o esant laisvai vyskupo ordinario vietai – valdyti dieceziją ir išrinkti naują vyskupą³. Kapitula laisvai disponavo turimu turtu, taip pat turėjo teisę reikšti savo nuomonę dėl vyskupo priimtų sprendimų.

Viduramžiais ir renesanso epochoje kapitulos turėjo realią įtaką, galėjusią apriboti vyskupo valdžią diecezijoje, tačiau per Tridento Susirinkimą priimtos nuostatos sumažino katedrų kapitulų vaidmenį⁴. Nuo tada kapitulos galėjo rinkti tik kapituliarinį vikarą, o vyskupą ordinarą skyrė Apaštalu Sostas. Bendroje potridentinės Bažnyčios nuostatoje ypač sureikšmintas liturginių apeigų išskilmingumas, kuriame nemažas vaidmuo teko ir katedrų kapituloms. Kaip tik po Tridento Susirinkimo suvienodinta kapitulos narių liturginė apranga ir kiekvienai kapitulai suteiktos insignijos, patvirtintos popiežiaus.

Dėl svarbaus kapitulų vaidmens į šias pareigas turėjo būti renkami tik pamaldumu, būdo taurumu, išsilavinimu ir išskirtiniu dvasingumu pasižymėję kunigai. Visi kapitulos prelatai ir nemažiau kaip pusė kanauninkų privalėjo turėti teologijos ar kanonų teisės magistro ar daktaro laipsnį⁵.

Po 1917 m. Kanonų teisės kodekso pakeitimų teisę steigti, modifikuoti ir panaikinti katedros kapitulą ir prelatūras, taip pat nominuoti naujus prelatus turi tik Apaštalu Sostas. Vyskupas ordinaras išsaugojo teisę skirti tikruosius (gremialinius) ir garbės kanauninkus, bet tik

² Góralski W., Kapitula, Encyklopedia katolicka, t. 8, Lublin, 2000, p. 668–674.

³ Ten pat, p. 668.

⁴ The Canon Law. A Practical Guide to the Code of Canon Law, Collegeville, The Liturgical Press, 1995, Can. 503, p. 280.

⁵ Encyklopedia kościelna, t. 9, Warszawa, 1876, s. 521.

pritariant kapitulos nariams. Kapitulos narių skaičių, struktūrą, pareigas ir privilegijas, eilinių bei neeilinių kapitulos posėdžių eigą, dažnumą, taip pat kanauninkų insignijas ir jų dėvėseną apibrėžia Kapitulos statutas, kurį tvirtina vyskupas. Kapitulos prelatų ir kanauninkų pagrindine pareiga tapo asistuoti vyskupui švenčiant Šv. Mišias ir lydėti jį diecezijos bažnyčiose. Kapitulos išsaugojo patariamąjį vaidmenį, taip pat teisę skirti kapituliarinį vikarą, kai yra laisva vyskupo ordinaro vieta.

Vatikano II Susirinkimo nuostatose siūloma reformuoti katedrų kapitulas arba apskritai pakeisti jas naujai įsteigtomis institucijomis – vyskupijos kunigų tarybomis, kurios perimtų vyskupo patarėjų funkcijas. Nors apsispręsti dėl katedrų kapitulų vaidmens paliekama Vyskupų konferencijoms, 1983 m. peržiūrėtame Kanonų teisės kodekse katedrų kapituloms paliktas greičiau simbolinis vaidmuo – „prisidėti prie iškilmingesnio liturginių apeigų šventimo katedros bažnyčioje“ ir „atlikti kitus jai teisiškai ar diecezijos vyskupo pavestus uždavinius“⁶. Teisė rinkti laikinąjį vyskupijos administratorių perduota vyskupijos kunigų tarybai, tad realios galios valdant vyskupiją katedrų kapitulos nebeturi. Kapituloje privalo būti paskirta jai vadovaujančio dvasininko – prepozito arba dekanas, taip pat penitenciariaus pareigybė (kitos pareigybės – pagal nusistovėjusią vietos tradiciją).

Pirmosios katedrų kapitulos Lietuvoje įsteigtos neilgai trukus po pačių vyskupijų įkūrimo – 1388 m. Vilniaus kapitula, 1417 m. Medininkų. Jų įkūrimo laikas sutampa su kapitulų „aukso amžiumi“ – kaip tik šiuo Bažnyčios istorijos laikotarpiu katedrų kapitulos turėjo stipriausią įtaką valdant vyskupijas.

Vilniaus katedros kapitula įkurta 1388 m. Poznanės vyskupo Dobrogosto, kuris popiežiaus Urbano VI buvo įpareigotas įsteigti čia vyskupiją pagal visus kanonų reikalavimus. Iš pradžių kapitulą sudarė du prelatai (prepozitas ir dekanas) ir dešimt kanauninkų⁷. 1435 m. įsteigtos arkidiakono, 1444 m. kustodo, 1522 m. scholasto ir kantoriaus prelatūros. XVI–XVIII a. Vilniaus kapitula turėjo jau šešis prelatus ir

⁶ The Canon Law, p. 280.

⁷ Rabikauskas P., Krikščioniškoji Lietuva: istorija, hagiografija, šaltiniotyra, sud. L. Jovaiša, Vilnius, Aidai, 2002, p. 78.

dvylika kanauninkų. 1843 m., kaip ir visoje Rusijos imperijoje, kanauninkų skaičius sumažintas iki trijų, todėl tuometis Vilniaus vyskupas Vaclovas Žilinskis papildomai skyrė šešis „garbės koadjutorius“, arba garbės kanauninkus. 1926 m. vyskupiją reorganizavus į Vilniaus arkivyskupiją, jos kapitulą sudarė šeši prelatai ir šeši kanauninkai su neribotu garbės kanauninkų skaičiumi⁸. Seniausias žinomas Vilniaus kapitulos statutų rinkinys yra 1515 m.⁹

Vilniaus katedros kapitula turėjo didelę įtaką valdant vyskupiją. Gana dažnai iš Vilniaus kapitulos narių būdavo renkami vyskupai ordinarai ir sufraganai ne tik Vilniaus, bet ir Žemaičių, Minsko, Mogiliovo ir kitoms vyskupijoms. Kartais šie dvasininkai, net ir gavę valdyti vyskupijas, ir toliau eidavo paskirtas pareigas Vilniaus kapituloje¹⁰, dažnai daugiau laiko praleisdami čia nei paskirtoje vyskupijoje, veikiausiai vengdami prarasti turtingas beneficijas ir įtaką politiniame gyvenime. Išties katedros kapitulos beneficijų gausa tam tikrais istoriniais laikotarpiais beveik prilygdavo Vilniaus vyskupo valdai¹¹. Be to, gana įspūdingas ir toks faktas – nuo Vilniaus vyskupijos įsteigimo iki 1938 m. ją valdė apie 70 vyskupų valdytojų ir net 30 kapitulos vikarų arba administratorių¹², tad realus vyskupijos valdymas gana dažnai atsidurdavo katedros kapitulos rankose.

Medininkų vyskupijos katedros šešių kanauninkų kapitula priklausė tik įkurtos katedros sudaryta 1417 m. Jai išlaikyti 1421 m. pats kunigaikštis Vytautas paskyrė žemės valdų, tačiau dėl kunigų stygiaus naujoje vyskupijoje kanauninkai ėjo ir klebonų pareigas parapijų bažnyčiose, todėl nuolat čia reziduoti mažai tegalėjo¹³. 1561 m. kan. Petras Roizijus surašė „Medininkų Bažnyčios nuostatus“ (*Constitutiones Ecclesiae Mednicensis*), kuriuose buvo aptarti šios kapitulos įstatai¹⁴.

Iki XVII a. pr. Žemaičių vyskupijoje buvo tik viena prelatūra – arkidiakono, įsteigta 1527 m. XVII a. kapitula papildyta naujomis

⁸ Krahel T., *Zarys dziejow (Archi)diecezji Wileńskiej, 600 lat (Archi)diecezji Wileńskiej*, *Studia teologiczne*, t. 5-6, Białystok-Drohiczyn-Łomża, 1987–1988, p. 37.

⁹ Ten pat.

¹⁰ Rabikauskas P., p. 152, 159, 156.

¹¹ Krahel T., p. 22.

¹² Ten pat, p. 3.

¹³ Rabikauskas P., p. 82.

¹⁴ Ten pat, p. 83.

pareigybėmis: 1621 m. prepozito, 1638 m. dekanas, 1642 m. kustodo ir 1662 m. scholasto prelatūra¹⁵. Kapitula visą laiką rezidavo Varniuose (Medininkuose), tačiau 1864 m. caro valdžios nurodyta vyskupui M. Valančiui su visa kurija ir kapitula iš Varnių persikelti į Kauną. Čia kapitulos nariams paskirtas uždarytas Augustinų vienuolynas.

Nuo pat įkūrimo Vilniaus ir Žemaičių vyskupijos priklausė Gniezno bažnytinėi provincijai, tačiau po trečiojo Respublikos padalijimo jos žemės atiteko Rusijos imperijai. 1798 m. lapkričio 17 d. popiežiaus Pijaus VI bule *Maximis undique* Vilniaus ir Žemaičių vyskupijos priskirtos naujai įsteigtai Mogiliovo arkivyskupijai. Šios arkivyskupijos kapitulą, įsteigtą 1783 m. gruodžio 8 (19) d., sudarė keturi prelatai (prepozitas, arkidiakonas, kustodas ir scholastas) ir aštuoni kanauninkai¹⁶. Jos garbės kanauninkais buvo ir lietuviai dvasininkai – kun. Jonas Mačiulis-Maironis, kun. Pranciškus Karevičius. Sufraganinėse Vilniaus ir Žemaičių vyskupijose kapitulos taip pat tęsė savo veiklą. Žemaičių kapitulos kanauninku yra buvęs ir Kazimieras Paltarokas, būsimasis pirmasis Panevėžio vyskupas.

Lietuvai atgavus nepriklausomybę, 1926 m. balandžio 4 d. apaštališkąją pop. Pijaus XI konstitucija *Lituanorum gente* įsteigta atskira Lietuvos bažnytinė provincija ir suformuotos penkios naujos vyskupijos. Jose per kelerius metus įkurtos ir katedrų kapitulos: 1927 m. – Kaišiadorių, Panevėžio, Telšių, 1928 m. – Vilkaviškio¹⁷. Kauno arkivyskupija perėmė Žemaičių vyskupijos kapitulos tradicijas ir narius.

Panevėžio katedros kapitula pop. Pijaus XI bule buvo įsteigta 1927 m. lapkričio 11 d. Kapitulą sudarė keturi prelatai, keturi tikrieji bei šeši garbės kanauninkai¹⁸. Kaip ir kitose kapitulose, jai priklausė garbingiausi to meto dvasininkai: prel. Jonas Grabys (archipresbiteris), prel. Pranciškus Strakšas (dekanas), prel. Juozas Gražys (prepozitas), prel. Ignas Labanauskas (*custos*), kanauninkai Mykolas

¹⁵ Ten pat, p. 82, 159.

¹⁶ Ten pat, p. 102–106.

¹⁷ Kapitulas sudarė po keturis prelatus, keturis tikruosius (gremialinius) bei keturis garbės kanauninkus. Misius K., Šinkūnas R., Lietuvos katalikų bažnyčios, Vilnius, Pradai, 1993, p. 45, 229, 343, 441.

¹⁸ Išsamų Panevėžio katedros kapitulos kanauninkų sąrašą galima rasti: Panevėžio katedros kapitulos istorija, sud. kan. B. Antanaitis, http://panevezys.lcn.lt/vyskupas_kt/kapitula/ [žiūrėta 2007 m. birželio 17 d.].

Žemaičių katedros kanauninkas Kazimieras Paltarokas, būsimasis Panevėžio vyskupas. Foto: A. Kluczyński, Kaunas, 1919–1926 m. Kauno arkivyskupijos kurijos archyvas, albumas Nr. 10.

Karosas, Jonas Maciejauskas, Petras Strelčiūnas, Paulius Šidlauskas. Garbės kanauninko vardas suteiktas Liudvikui Šiaučiūnui, Jonui Jarašiūnui, Antanui Masaičiui, Ignui Andrašiūnui, Matui Kirliui ir Antanui Bačkiui.

Sovietų okupacijos metais persekiojant dvasininkus ir stipriai ribojant bažnytinių institucijų veiklą, nemažai Lietuvos vyskupijų kapitulų tapo neveiklios, nes daugelyje vyskupijų, nesant vyskupo ordinaro, nebuvo kam skirti naujų kapitulos narių. Mat vyskupijos administratorius, o juo labiau valdytojas šios teisės neturėjo. Tokia pati kritinė situacija susiklostė ir Panevėžio vyskupijoje, nes po vyskupo K. Paltaroko mirties 1958 m. ją valdė apaštališkieji administratoriai arba valdytojo teisėmis – kapitulos prelatai: vyskupas Julijonas Steponavičius (1958–1960), prel. Povilas Bakšys (valdytojas 1962–1969), vyskupas Romualdas Krikščiūnas (1969–1983), prel. Kazimieras Dulksnys (valdytojas 1983–1989). Tuo laiku nauji kapitulos nariai negalėjo būti paskirti, todėl nuo 1983 m. buvo likę tik trys kapituliarai: prelatas Kazimieras

Dulksnys, kan. Bronius Antanaitis ir kan. Petras Žiukelis¹⁹.

Po nepriklausomybės atkūrimo Vilniaus ir Kauno arkivyskupijose, Kaišiadorių ir Šiaulių vyskupijose kapitulos nebuvo atkurtos, o pagal Vatikano II Susirinkimo nutarimus įsteigtos vyskupijų kunigų tarybos. Katedrų kapitulos veiklą tęsia arba buvo atkurtos Telšių, Vilkaviškio (1994 m.²⁰), o taip pat ir Panevėžio vyskupijose.

Panevėžio vyskupas Juozas Preikšas atkūrė Panevėžio katedros kapitulą bei 2001 m. birželio 12 d. paskyrė naujuosius kapitulos narius. Šiuo metu kapitulą sudaro septyni tikrieji kapitulos bei devyni garbės kanauninkai²¹.

Prelatų ir kanauninkų insignijos. Katedros kapitulos teisės, privilegijos ir pareigos apibrėžiamos jos statute. Greta beneficijų, kapitulų nariai dažniausiai turėdavo atskirą vietą katedros choro stalėse, taip pat privilegiją per liturgines apeigas dėvėti specialius liturginius drabužius ir skiriamuosius ženklus, nustatytus katedros kapitulos įsteigimo bulėje arba specialioje popiežiaus privilegijoje (šiuo metu jų nešioseną lemia Vyskupų konferencija). Tai dažniausiai juoda ar pilka sutana su violetiniais apsiuvais ir sagomis, sujuosta violetine juosta su kutais, ant viršaus vilkima rochetė, ant jos – juoda modzetė (pelerina) su violetiniais apsiuvais ir sagomis. Ant krūtinės kapitulų nariai nešioja kanauninkų kryžių – distinktorių, ant dešinės rankos bevardžio piršto mūvi žiedą. Anksčiau dar buvo nešiojamas juodas keturkampis biretas su violetiniu spurgu. Dabar jis retai naudojamas.

Oficialiomis neliturginėmis progomis dėvima tik sutana su violetine juosta ir insignijos – distinktorius bei žiedas. Nešioti insignijas kapitulos nariai gali tik savo vyskupijoje, o už jos ribų – jei oficialiai lydi vyskupą arba atstovauja jam ar kapitulai sinoduose ir kitose iškilmėse²².

Pagal Vatikano II Susirinkimo nuostatas kapitulų skiriamieji ženklai panaikinti, tačiau atskiros bažnytinės provincijos Vyskupų

¹⁹ Katalikų kalendorius žinynas, Kaunas-Vilnius, Lietuvos vyskupų konferencija, 1983, http://panevezys.lcn.lt/vyskupas_kt/kapitula.

²⁰ http://vilkaviskis.lcn.lt/vyskupas_kt/kapitula.

²¹ http://vilkaviskis.lcn.lt/vyskupas_kt/kapitula.

²² Cieszkowski K., Kanonik, Encyklopedia katolicka, t. 8, Lublin, 2000, s. 599–600.

konferencijų sprendimu gali išsaugoti tradicijos tęstinumą. Katedrų kapitulų skiriamieji ženklai vis dar naudojami ne tik Lietuvoje, bet ir Lenkijoje, Vokietijoje.

Vienas ryškiausių kanauninkų skiriamųjų ženklų buvo **distinktorius** (lot. *distinctorium*, *distinguere* – išskirti) – katedros arba kolegijos kapitulos narių (prelatų, kanauninkų) insignija iš tauriojo metalo, kabinama ant krūtinės. Jis dažniausiai yra graikų kryžiaus formos, su tarp kryžmų įterptais spinduliais, suteikiančiais jam artėjantį prie skritulio kontūrą. Distinktorius gamintas iš aukso, sidabro ar auksuojamas, puošiamas spalvotu emaliu, kartais pusbrangiais akmenimis. Dažniausiai averse ir reverse centre komponuojami medalionai: vienoje pusėje Išganytojo arba katedros globėjo, kitoje – kapitulos distinktorių patvirtinusio popiežiaus atvaizdas ar inicialai. Distinktorius nešiojamas ant viengubos ar dvigubos auksinės ar sidabrinės grandinės. Katedros kapitulai teisę nešioti distinktorių ir jo formą tvirtina Apaštalų Sostas. Tai nebūtinai sutampa su pačios katedros kapitulos įkūrimo laiku. Pvz., XIV a. įkurtos Vilniaus katedros kapitulos distinktorius patvirtintas tik 1742 m., o Žemaičių vyskupijos – 1745 m. popiežiaus Benedikto XIV²³. Distinktorių nešioti gali prelatai ir tikrieji kanauninkai, o pagal konkrečios kapitulos nuostatus – kartais ir garbės kanauninkai. Distinktorių, kaip ir kitus kapitulos skiriamuosius ženklus, nešioti galima tik tos vyskupijos, kuriai ji priklauso, teritorijoje, išskyrus tuos atvejus, kai prelatas ar kanauninkas reprezentuoja savo dieceziją sinoduose ar bažnytinėse šventėse.

Lenkijoje senųjų katedrų kapitulų distinktoriuose averse dažnai vaizduojamas valstybės herbas Erelis, perimtas iš seniausio valstybės apdovanojimo – Baltojo erelio ordino (pvz., Gniezno kapitulos distinktoriai). Reverse dažniausiai yra katedros šventojo globėjo atvaizdas.

Lietuvoje Baltasis erelis distinktoriuose nepopuliarus. Vilniaus kapitulos distinktorius panašus į kitą Lietuvos ir Lenkijos valstybinį apdovanojimą – Šv. Stanislovo ordiną, tačiau yra nešiojamas

²³ Lenkijos ir Lietuvos Respublikoje katedrų kapituloms teisę nešioti distinktorių suteikta: 1692 m. pop. Inocento XII Vroclavo kapitulai, pop. Klemenso XII – Krokuvos (1732), Gniezno (1738), pop. Benedikto XIV – Vloclaveko (1740), Lucko (1742), Lvovo (1743), Plocko (1743), Pšemislio (1743), Poznanės (1744), Chelmno (1745) kapituloms. – Pałka P., *Dystynktorium*, *Encyklopedia katolicka*, t. 4, 1985, s. 453–454.

ne ant muaro juostos, bet ant aukso grandinės. Tai vertikaliai šiek tiek išėstas Maltos kryžius su tarpuose tarp kryžmų įkomponuotais stilizuotais lelijų žiedais (Šv. Stanislovo ordine tarpuose vaizduojami balti ereliai, be to, jis nešiojamas kartu su ordino žvaigžde). Ovaliame averso medalione vaizduojamas Lietuvos ir jos sostinės globėjas šv. Kazimieras²⁴, prie kurio paskelbimo šventuoju itin daug prisidėjo Vilniaus kapitula. Ši šventąjį kapituliarai galėjo laikyti savo dangiškuoju globėju.

Žemaičių vyskupijos prelatai ir kanauninkai nešiojo baltu emaliu dengtą graikų inkarinį (Lozorius) kryžių su aukso spinduliais tarp kryžmų. Pasak vyskupo M. Valančiaus, 1745 m. popiežius Benediktas XIV patvirtino „ant aukso reteželio“ nešiojamą „kryžių baltą aštuoniais galais su žydra akele, kurios vienoj pusėj turi būti išrašytas šv. Jonas Nepamacijonas, o antroj šv. apaštalai Petras su Povilu. Žemiau kalavijas, kuriuo šv. Povilas buvo nukirstas, ir du raktu šv. Petro“²⁵. Šv. apaštalai Petras ir Paulius – Varnių katedros globėjai (jie išliko ir 1864 m. vyskupijos katedrą perkėlus į Kauno Šv. Petro ir Pauliaus bažnyčią). Reverso medalionui pasirinktas 1729 m. kanonizuotas čekų šventasis Jonas Nepomukas, pats buvęs kanauninku ir galbūt laikytas vyskupijos kunigijos globėju²⁶ bei geros kunigystės pavyzdžiu. Po 1926 m. Kauno arkivyskupijos katedros kapitula tęsė Žemaičių kapitulios tradicijas ir perėmė jos distinktoriaus formą. Šiuo metu Kauno arkivyskupijoje saugoma viena gausiausių distinktorių kolekcijų ne tik Lietuvoje, bet ir turbūt Europoje. Ją sudaro šešiolika XIX a. ketvirto ketvirčio – XX a. vidurio distinktorių²⁷.

Lietuvoje 1926–1927 m. įkurtų naujųjų katedrų kapitulų distinktoriai dažniausiai yra kryžiaus formos (itin populiarius Maltos kryžius). Tik Žemaičių vyskupijos ir jos tradicijas tęsiančios Kauno

²⁴ Plg. Vilniaus prelado Mykolo Dlusio portretas. Dail. D. Kondratavičius (?) iš leidinio: Janonienė R., Jonas Rustemas, Vilnius, VDA leidykla, 1999, il. 44; Vilniaus vyskupo Stanislovo Sestrencevičiaus portretas. Dail. J. Damelis. Iš leidinio: Aleksandravičius E., Kulakauskas A., Carų valdžioje. Lietuva XIX amžiuje, Vilnius, Baltos lankos, 1996.

²⁵ Valančius M., Raštai, t. 2, Vilnius, Vaga, 1972, p. 161.

²⁶ Stankevičienė R., Viduklės bažnyčios tapyba, Viduklės Šv. Kryžiaus bažnyčia. Architektūra ir sakralinės vertybės, Vilnius, Savastis, 2003, p. 46.

²⁷ Plačiau žr.: Valinčiūtė R., Kauno arkivyskupijos kunigijos dignitorių insignijų kolekcija, Lietuvos sakralinė dailė, t. 4, Auksakalystė, Pirmą knygą: Kolekcijos, sud. J. Liškevičienė, Vilnius, Lietuvos dailės muziejus, 2006, p. 101–135.

arkivyskupijos distinktoriai yra inkarinio (Lozoriaus) kryžiaus, o Panevėžio – trilapio formos kryžmas. Lietuvoje yra tradicija distinktoriaus medalione vienoje pusėje vaizduoti katedros, kuriai priklauso kapitula, titulinį globėją, kitoje – vyskupijos globėją ar dėl kokių nors priežasčių pasirinktą kitą šventąjį.

1926 m. įkurtoms Lietuvos vyskupijoms globėjai buvo parinkti pagal pirmojo vyskupo asmeninį šventąjį. Taip Kauno arkivyskupijos globėju tapo šv. Jonas Krikštytojas (pirmasis arkivyskupas Juozapas Jonas Skvireckas), Panevėžio – šv. Kazimieras (vyskupas Kazimieras Paltarokas), Telšių – šv. Justinas Kankinys (vyskupas Justinas Staugaitis), Vilkaviškio – šv. Antanas (vyskupas Antanas Karosas), Kaišiadorių – šv. Juozapas (vyskupas Juozapas Kukta).

1928 m. įsteigtos Vilkaviškio kapitulos distinktorių sudaro raudonu emaliu dengtas kryžius, kurio aversu ovaliame medalione vaizduojama Nekaltojo Prasidėjimo Švč. Mergelė Marija, supama rėmo su įrašu CAPITULUM VILKAVIŠKENSE, o reverso medalione – vyskupijos globėjas šv. Antanas Paduvietis su Kūdikieliu. 1994 m. atkurtos Vilkaviškio katedros kapitulos nariai iškilmių proga tebe nešioja šiuos distinktorius kartu su kita prelatams ir kanauninkams būdinga apranga²⁸.

Kaišiadorių kapitula įsteigta 1927 m. lapkričio 11 d. Jos distinktorius – Maltos kryžiaus formos kryžius su raudono emalio kryžmomis, tarp kurių įkomponuoti skeptrą ar stilizuotą leliją primenantys dekoratyviniai elementai, dekoruoti baltu ir žaliu emaliu. Ovaliame averso medalione yra metalinis lietas reljefas, vaizduojantis vyskupijos globėją šv. Juozapą žalio arba mėlyno emalio fone. Medalioną supa laurų vainiką simbolizuojantis žalio emalio rėmelis²⁹.

Telšių kapitulos distinktorius – taip pat Maltos kryžiaus formos, su žalsvo emalio kryžmomis, apsuptomis plačiais aukso pakraščeliais. Tarpuose tarp kryžmų įkomponuoti stipriai išsišovę spindulių pluoštai. Centre esančiame ovaliame medalione vaizduojamas katedros ir

²⁸ Nuoširdžiai dėkoju kan. doc. dr. Algimantui Kajackui už pagalbą ir galimybę apžiūrėti Vilkaviškio kapitulos distinktorių.

²⁹ Kaišiadorių vyskupijos kurijos muziejuje saugomi du senieji Kaišiadorių kapitulos distinktoriai. Vienas jų priklausė kan. J. Andrikoniui, kitas – nenustatytam Kaišiadorių kapituliarui.

jos kapitulos globėjas šv. Antanas Paduvietis. Dabartinės Telšių kapitulos nariai distinktorių nebenaudoja³⁰.

Panevėžio kapitulos kanauninkai iki šiol naudoja distinktorius, sukurtus tarpukario Lietuvoje. Lietuvos dailės muziejaus surengtoje parodoje „Krikščionybė Lietuvos mene“ buvo eksponuojamas vienas distinktorius, šiuo metu esantis privačioje kolekcijoje, kuri autorė turėjo galimybę detaliau apžiūrėti³¹.

Panevėžio kapitulos distinktoriaus struktūra tradicinė: tai graikų kryžius su tarp kryžmų įterptais spinduliais, suteikiančiais jam artėjančią prie skritulio formą. Distinktoriaus kryžmos yra su trilapiais užbaigimais – tai savitas Panevėžio kapitulos žymens bruožas. Kryžmos ir jų susikirtime esančių medalionų aprėminimai yra dengti žaliu duobeliniu emaliu, o skaisčiai raudonu – tarpuose tarp kryžmų įkomponuoti klevo lapų formos elementai ir medalionų fonas. Tokiu būdu derinant žalią ir raudoną emalį bei auksuotą metalą (spinduliai tarp kryžmų) pabrėžiama paralelė su tautinės trispalvės spalvomis, rodanti tarpukario dvasininkų ryškias patriotines nuostatas.

Reverso³² medaliono rėme yra įrašas CAPITULUM PANEVĖŽENSE. Jis šiek tiek neįprastas: lotyniškas įrašas čia sulietuvintas, įterpus dvi lietuviškas raides žodyje Panevėžense. Tai veikiau reikėtų sieti ne su lotynų kalbos neišmanymu, bet vėlgi su jaunos valstybės patriotizmu ir siekiu per gimtąją kalbą dar labiau pabrėžti suverenumą. Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, dvasininkai negalėjo likti nuošalyje nuo visuotinai reiškiamos Tėvynės meilės, netgi priešingai – buvo pirmosiose jos skleidimo gretose. Beje, Panevėžio distinktoriuje šie patriotiniai jausmai buvo išreikšti bene ryškiausiai, lyginant su kitų kapitulų žymenimis.

Distinktoriaus aversas ir reversas skiriasi tik medalionais: averse vaizduojamas Panevėžio katedros, kartu ir jos kapitulos titulinis globėjas *Kristus Karalius*, reverse – vyskupijos globėjas *Šv. Kazimieras*. Kaip

³⁰ Senosios kapitulos distinktoriai saugomi Telšių vyskupijos kurijoje.

³¹ Vakarų Europa (?), 1927–1928. Kryžius: sidabras; liejimas, graviravimas, auksavimas, duobelinis emalis. 8,1 x 8,1 x 1; medalionų Ø – 2,7. Grandinė: sidabras, liejimas, karpymas, auksavimas. L – 51. – Valinčiūtė R., p. 129.

³² Distinktorių averso ir reverso puses tiksliai įvardinti yra sudėtinga. Šiuo atveju vadovautasi nusistovėjusia distinktorių nešiojimo tradicija, t. y. kuria puse distinktorių nešioja kapituliarai.

Panevėžio katedros kapitu-
los distinktorius. Aversas:
Kristus Karalius. Apie 1927
–1928 m. *Privati kolekcija.*
Foto: Rima Valinčiūtė, 2003

Panevėžio katedros kapitu-
los distinktorius. Reversas:
Šv. Kazimieras. Apie 1927
–1928 m. *Privati kolekcija.*
Foto: Rima Valinčiūtė, 2003

matėme, katedros ir vyskupijos globėjų suporinimas buvo įprastas Lietuvos distinktoriuose, vis dėlto čia turintis kelis įdomius aspektus.

Kristus Karalius averse vaizduojamas pagal XIX a. susiformavusią ikonografiją: čia sujungti *Kristaus Karaliaus* (karūna, skeptras ir apsi-austas) ir *Švč. Jėzaus Širdies* ikonografiniai tipai. Kristaus Karaliaus tipo paplitimą itin paspartino 1925 m. gruodžio 11 d. popiežiaus Pijaus XI enciklika *Quas primas*, kurioje paskutinis spalio mėnesio sekmadienis paskelbtas Kristaus Karaliaus švente ir teologiškai pagrįstos Kristaus karaliavimo teisės, žmonijos gerovės ir taikos intencijos, kurias jis simbolizuoja³³. Naujai įkurtoje Panevėžio vyskupijoje greitai atsi- liepta į popiežiaus kvietimą ir dar prieš vyskupijos įkūrimą pradėtai statyti bažnyčiai, pavertus ją katedra, pasirinktas Kristaus Karaliaus titulas³⁴. Kristaus Karaliaus kultas Lietuvoje, kaip ir kituose katali- kiškuose Europos kraštuose, plito labai sparčiai, o jo apogėjumi ga- lima laikyti 1934 m. liepos 1 d. arkivyskupo metropolito J. Skvirecko atliktą Lietuvos paaukojimo Švč. Jėzaus Širdžiai aktą prieš Kristaus Karaliaus paveikslą Kaune.

Reverse esantis šv. Kazimiero medalionas sukurtas pagal italų dailininko Carlo Dolci (1616–1686) *Šv. Kazimiero* paveikslą (Florencija, Palazzo Pitti). Pasirinkęs visuotinai žinomą šventojo atvaizdą, distink- toriaus autorius atsisako įprastų šv. Kazimiero atributų: lelijos, Nu- kryžiuotojo ir kunigaikščio karūnos, taip vaizdui suteikdamas dau- giau monumentalumo. Panevėžio vyskupijos globėju šv. Kazimieras, kaip ir kitų naujai įkurtų Lietuvos bažnytinės provincijos vyskupijų, parinktas pagal pirmojo vyskupo, t. y. Kazimiero Paltaroko, asmeninį globėją. Simboliška tai, kad K. Paltarokas nuo pat jaunystės domėjosi šiuo Lietuvos šventuoju ir savo dangiškuoju globėju, buvo Šv. Kazi- miero švietimo draugijos valdybos narys, rinko šv. Kazimiero atvaizdų kolekciją, vėliau apie jį parašė istorinę monografiją.

Kryžius kabo ant autentiškos sidabrinės auksuotos grandinės, sudarytos iš plačių ažūrinių, elipsės formos žiedų, dekoruotų ažūriniu augaliniu ornamentu, sujungtų paprastų žiedų jungtimis.

³³ Smilingytė-Žeimienė S., Jėzaus kulto raiška XX a. I pusės Lietuvos religinėje dailėje, *Menotyra*, 2003, Nr. 3 (32), p. 16-23.

³⁴ Butvila V., *Kristus – Karalius, Panevėžys, Panevėžio Rajono V-ba*, [1934].

Panevėžio kapitulos distinktorius yra lietas iš 800 prabos sidabro, apie tai liudija įkalai distinktoriaus žiedelyje. Greta prabos yra kol kas neidentifikuotas gamintojo šalį nurodantis įkalas: moters galva profiliu į kairę šešiakampyje ar apskritime. Distinktoriuje esantys įkalai neatitinka Lietuvoje naudotų ženklų, be to, Lietuvoje tuo metu nebuvo pakankamos technologinės bazės panašaus lygio dirbiniams gaminti. Pasak Algimanto Astiko, Lietuvos pasaulietinių ir religinių organizacijų atstovai dažnai naudojosi Europoje garsių Huguenin Frères & Co (Šveicarija), Arthus-Bertrand (Prancūzija), Karnet a Kyselý (Čekoslovakija), Roman Tavas (Estija) firmų paslaugomis³⁵. Tačiau Panevėžio kapitulos distinktoriaus įkalai neatitinka nė vienos iš šių šalių prabavimo ženklų³⁶.

Nėra žinomas ir autorius, sukūręs Panevėžio kapitulos distinktoriaus projektą. Visgi atsižvelgiant į šiame žymenyje sukoncentruotas ryškias patriotines nuostatas (trispalvės spalvos, lietuviškos raidės), galima pagrįstai teigti, kad tai buvo Lietuvos dailininkas, o tiksliau – lietuvis dailininkas. Žinoma, negalima atmesti tikimybės, kad tautines konotacijas galėjo pasiūlyti ir dailininką konsultavęs dvasininkas, galbūt net pats Panevėžio vyskupas Kazimieras Paltarokas.

Distinktorius turėjo būti sukurtas neilgai trukus po kapitulos įkūrimo 1927 m. lapkričio 11 d. Taigi galima teigti, kad distinktoriaus projektą sukūrė kol kas nenustatytas tarpukario Lietuvos dailininkas, o pagamintas jis buvo apie 1927–1928 metus vienoje iš Europos valstybių.

Privačioje kolekcijoje esantis Panevėžio katedros kapitulos distinktorius, kaip ir iki šiol pagal paskirtį naudojami skiriamieji Panevėžio kapitulos ženklai, – įdomus ir vertingas ne tik faleristikos, bet ir Katalikų bažnyčios Lietuvoje bei Lietuvos valstybės istorijos reliktas.

³⁵ Astikas A., Lietuvos ordinais, medaliai ir ženkleliai 1918–1940, Vilnius, Mintis, 1993, p. 24, 226.

³⁶ Gradowski M., Znaki na srebrze, Warszawa, Arkady, 2001; Diviš J., Markenzeichen auf Silber, Praha, 1978. Peržiūrėtuose kataloguose tokio įkalo nerasta.